

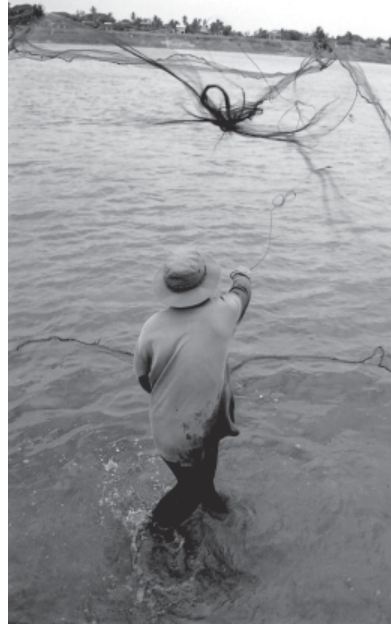
เชือกกับความรุนแรง และ
ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์
สิ่งแวดล้อมของชนพื้นเมือง
ในจังหวัดรัตนคีรี ประเทศกัมพูชา¹
Violence at Dam Sites and the
Indigenous Movement for
Environmental Protection in Rattanakiri
Province, Cambodia

สมหมาย ชินนาค
Sommai Chinnak

บทคัดย่อ

เชือกยาหลีฟอลซึ่งเป็นเชือกที่ใหญ่ที่สุดในลุ่มน้ำโขงตอนล่าง ได้ส่งผลกระทบอย่างใหญ่หลวงต่อวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นที่อยู่ใต้เชือก รวมทั้งชนพื้นเมืองที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วนน้อยที่อาศัยอยู่ในเขตลุ่มแม่น้ำเซซาน ในจังหวัดรัตนคีรี สติงแดรง และกระเจ๊ะ ประเทศกัมพูชา ประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดเหล่านี้ ส่วนใหญ่เป็น กลุ่มชาติพันธุ์หลากหลายที่อาศัยอยู่บนที่สูง อาทิ กริง ดุมปวน กระเวต โบร จราย กระเจ๊ะ และพนอง แม่น้ำเซซาน ซึ่งเป็นแม่น้ำสาขาย่อยหนึ่งของแม่น้ำโขง ไหลมาจากที่ราบสูงภาคกลางของเวียดนามสู่กัมพูชา ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นับเป็นแม่น้ำที่ใหญ่และสำคัญที่สุดที่หล่อเลี้ยงชีวิตของประชากรของจังหวัดนี้

¹ ปรับปรุงจากบทความที่เคยนำเสนอในการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 4 เรื่อง วัฒนธรรมไร้อคติ ชีวิตไร้ความรุนแรง วันที่ 23-25 มีนาคม 2548 จัดโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) ณ ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร และเวทีการสัมมนาทางวิชาการเรื่อง“กลุ่มชาติพันธุ์กับการพัฒนาในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง” จัดโดยศูนย์วิจัย สังคมอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ระหว่างวันที่ 22-23 มิถุนายน พ.ศ.2549

บทความนี้นำเสนอผลการศึกษาเกี่ยวกับขบวนการชนพื้นเมืองเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมในจังหวัดรัตนคีรี ที่รวมตัวกันภายใต้ชื่อ “เครือข่ายชุมชนพิทักษ์แม่น้ำเซซาน” (The Se San River Protection Community Network - SPN) ซึ่งก่อตั้งขึ้นเมื่อปีค.ศ. 2001 เพื่อเรียกร้องสิทธิและค่าชดเชยของกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นชนพื้นเมือง ที่ได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนยาหลีฟอล การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มุ่งทำความเข้าใจขบวนการดังกล่าวผ่านมุมมองทางมานุษยวิทยาว่า ขบวนการมีวิธีการต่อสู้เพื่อสิทธิทางสังคมและสิ่งแวดล้อมผ่านกระบวนการสร้างวาทกรรมอย่างไร

Abstract

The Yali Falls Dam, the largest dam yet built in the lower Mekong Basin, is having a severe impact on local communities living downstream, including indigenous and ethnic minorities living along the Se San River Basin in Rattanakiri, Strung Treng, and Kratie provinces in northeast Cambodia. The majority of people in these provinces are highland people from diverse ethnic groups such as the Kreung, the Tampuan, the Kavet, the Brao, the Jarai, the Kachok and the Phnong. The Se San River, a tributary of the Mekong that originates in the central highland of Vietnam and flows into Cambodia, is the largest and most significant source of livelihood for the people in these provinces.

This article focuses on the indigenous environmental movement in Rattanakiri province, the “Se San River Protection Community Network” (SPN), formed in 2001 to represent the rights and interests of indigenous and ethnic communities affected by the dam who demand compensation for damages. The movement is examined from an anthropological perspective, focusing on the process by which the SPN gains power and legitimacy to access natural resources.

บทนำ

ต้นเดือนเมษายน ค.ศ.2004 ผู้เขียนได้มีโอกาสไปเยือนจังหวัดรัตนคีรี ดินแดนที่ราบสูงซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือ “ภาคอีสาน” ของกัมพูชาอีกครั้ง หลังจากที่เคยไปเยือนครั้งแรกเมื่อปี ค.ศ.1996 หรือ 8 ปีที่แล้ว หากแต่การไปครั้งนี้มีจุดมุ่งหมายที่ชัดเจนกว่า นั่นก็คือการไปเก็บข้อมูลสนามเพื่อการวิจัยเล็กๆ เกี่ยวกับ

ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์สิ่งแวดล้อมของชนพื้นเมือง ที่เรียกขานนามของกลุ่มว่า “เครือข่ายชุมชนเพื่อพิทักษ์แม่น้ำเซซาน” ซึ่งเป็นการรวมตัวกันของชุมชนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำเซซานที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนยาหลีฟอลในเขตประเทศเวียดนาม ซึ่งมีพรมแดนติดกัน โดยผู้เขียนใช้เวลาในการเก็บข้อมูลสนามประมาณ 2 สัปดาห์ ซึ่งรวมทั้งการเก็บข้อมูลในจังหวัดสตริงเตรง อันเป็นจังหวัดที่ได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างเขื่อนยาหลีฟอล และเป็นสมาชิกของ “เครือข่ายชุมชนเพื่อพิทักษ์แม่น้ำเซซาน” ด้วยเช่นกัน

สำหรับบทความนี้ต้องการที่จะวิเคราะห์ขบวนการดังกล่าว ซึ่งเกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มชนหลากหลายชาติพันธุ์บนที่ราบสูง เพื่อพิทักษ์สิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนเรียกร้องความเป็นธรรมต่อความเสียหายที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิตของพวกเขา อันเป็นผลจากการสร้างเขื่อนยาหลีฟอล ทั้งนี้ประเด็นหลักที่ศึกษาคือต้องการศึกษารูปแบบหรือวิธีการสร้าง “วาทกรรม” ของขบวนการสำหรับใช้เป็นเครื่องมือในการเรียกร้อง

แนวคิดที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วยแนวคิดนิเวศวิทยาชาติพันธุ์ (Ethnoecology) แนวคิดนิเวศวิทยาการเมือง (Political ecology) แนวคิดสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร (Resource access rights) และการอ้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity)

จังหวัดรัตนคีรี: ภูมินิเวศ วิถีชีวิต และผู้คน

จังหวัดรัตนคีรี ตั้งอยู่ห่างจากกรุงพนมเปญ ซึ่งเป็นเมืองหลวงของประเทศไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือเป็นระยะทางประมาณ 600 กิโลเมตร มีพื้นที่ราว 12,500 ตารางกิโลเมตร อาณาเขตทางทิศเหนือจดแขวงอัตตะปือ สปป.ลาว ทิศตะวันออกจดประเทศเวียดนาม ทิศตะวันตกจดจังหวัดสตริงเตรง และทิศใต้จดจังหวัดมณฑลคีรี ลักษณะภูมิประเทศส่วนใหญ่เป็นภูเขาและที่ราบสูง ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็น 4 โซนด้วยกันคือ

(1) เขตภูเขา (Mountainous region) เป็นบริเวณที่มีความสูงตั้งแต่ 1,000 เมตรขึ้นไป ซึ่งอยู่ระหว่างแม่น้ำเซซานและแม่น้ำซเรป็อก

(2) เขตที่ราบสูงตอนกลาง (Central plateau) มีความสูงตั้งแต่ 200-500 เมตร กินอาณาบริเวณตั้งแต่เมืองบันลุง (Bunlung) ซึ่งเป็นศูนย์กลางของจังหวัด ไปจนถึงบริเวณชายแดนเวียดนาม

(3) เขตเนินเขา (Hilly region) มีความสูงเฉลี่ยประมาณ 300 เมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้หนาแน่น และเป็นเขตต้นน้ำของแม่น้ำสาขาของแม่น้ำเซซานและแม่น้ำซเรป็อก

(4) เขตที่ราบลุ่ม (Lowland plains region) มีความสูงระหว่าง 60-100 เมตร ส่วนใหญ่อยู่บริเวณที่ราบลุ่มระหว่างแม่น้ำเซซานและแม่น้ำซเรป็อก

รัตนคีรี นับเป็นจังหวัดที่มีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติสูง และยังคงมีป่าดั้งเดิมอุดมสมบูรณ์มากที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งยังมีแร่ธาตุที่หลากหลายชนิดโดยเฉพาะทองคำ และทับทิม สมดังชื่อของจังหวัดที่มีความหมายว่า “ภูเขาแห่งรัตนชาติ” ดังนั้นรูปแบบวิถีการผลิตของประชากรส่วนใหญ่ของจังหวัดจึงเป็นระบบการเกษตรแบบยังชีพ ซึ่งอยู่บนฐานของการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติเป็นหลัก โดยเฉพาะการทำไร่หมุนเวียนซึ่งมีวัฏจักรรอบละประมาณ 10-15 ปี อันเป็นหลักประกันเกี่ยวกับความยั่งยืนของระบบนิเวศน์ ทั้งนี้พืชที่ปลูกก็จะเป็นข้าวไร่และพืชผักต่างๆ ที่จะเพาะปลูกอยู่ตามไร่นาที่เรียกภาษาท้องถิ่นว่า “จัมกา” (chamkar) บนที่ราบสูง กิจกรรมทางเศรษฐกิจนอกเหนือจากนี้ก็จะเป็นการประมงพื้นบ้าน (ทั้งจากแม่น้ำและหนองบึงต่างๆ) การเลี้ยงสัตว์ และการใช้ประโยชน์จากป่าและเก็บหาของป่า เป็นต้น

รัตนคีรีประกอบด้วย 9 อำเภอ มีประชากรประมาณ 110,000 คน ทั้งนี้ร้อยละ 75 หรือประชากรทุกๆ สามในสี่คนจะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่ไม่ใช่เขมร ประกอบด้วยชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่บนที่สูงหรือที่ชาวกำพูชาเรียกว่า “เขมรสูง” (ขแมร์โลเอ-Khmer Loeu) อย่างเช่น กริง, ตุมปวน, จราย, บราว, กระเจาะ, กะเวด และ ลุน ประชากรที่เหลือนอกจากนั้นก็จะเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ลาว เวียดนาม และจีน ดังนั้นแม้ว่าจะจะเป็นจังหวัดที่ทุรกันดาร และอยู่ห่างไกลจากศูนย์กลาง

ความหนาแน่นของประชากรมีเพียง 9 คน/ตารางกิโลเมตร ทว่ารัตนคีรีกลับเป็นจังหวัดที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ที่หลากหลาย ซึ่งมีวิถีการดำเนินชีวิตอิงอยู่กับทรัพยากรธรรมชาติ ดังที่ได้กล่าวข้างต้น

อย่างไรก็ตาม ปัจจุบันความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติของจังหวัดลดลงอย่างมาก ซึ่งสาเหตุสำคัญประการแรกก็คือ เป็นผลมาจากการเข้ามาใช้ประโยชน์จากทรัพยากรเหล่านั้นของชนพื้นราบซึ่งเป็น “คนนอก” ในรูปแบบต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการทำอุตสาหกรรมป่าไม้ การปลูกป่าเพื่อการพาณิชย์ การให้สัมปทาน ซึ่งมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นโดยเฉพาะในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ประกอบกับนโยบายของรัฐบาลนับตั้งแต่สิ้นสุดสงครามกลางเมืองก็เน้นพัฒนาด้านเศรษฐกิจเป็นหลัก ยังผลให้ความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่เดิมกับ “คนนอก” เหล่านั้นทวีขึ้นเรื่อยๆ ขณะเดียวกันก็เป็นการบีบบังคับให้คนในชุมชนต้องปรับเปลี่ยนวิถีการผลิตเพื่อตอบสนองตลาดมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นปลูกพืชเศรษฐกิจ เช่น อ้อย กาแฟ มะม่วงหิมพานต์ และยางพารา และการตัดไม้ทำลายป่าเพื่อการค้า ทุกวันนี้พื้นที่บนที่ราบสูงของจังหวัดรัตนคีรีจึงถูกใช้ประโยชน์อย่างเข้มข้นและพื้นที่ป่าก็ถูกบุกเบิกเพื่อปลูกพืชเศรษฐกิจมากขึ้น นอกจากนี้สาเหตุสำคัญอีกประการหนึ่งที่กระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนที่พึ่งแม่น้ำเซซานอันเป็นแม่น้ำสายหลักของจังหวัดก็คือ การสร้างเขื่อนกั้นแม่น้ำสายนี้บริเวณต้นน้ำในเวียดนาม ซึ่งส่งผลกระทบต่อการดำรงชีวิตของประชาชนที่อยู่ปลายน้ำ ดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

ลุ่มน้ำเซซานกับความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชนพื้นเมือง

แม่น้ำเซซานเป็นสาขาหนึ่งของแม่น้ำโขง มีต้นกำเนิดอยู่ที่ราบสูงภาคกลางของเวียดนามในจังหวัดยาลาย (Gia Lai)² ไหลผ่านบริเวณที่ราบสูงอีก 2 จังหวัด

² จังหวัดยาลาย ตั้งอยู่บนที่ราบสูงภาคกลางของเวียดนาม ถัดจากจังหวัดคอนตัม (Kon Tum) ไปทางเหนือ และอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดรัตนคีรี ประเทศกัมพูชา เนื่องจากเป็นจังหวัดที่มีภูมิอากาศแห้งแล้งและหนาวเป็นเวลานาน จังหวัดนี้จึงถูกพิจารณาว่ามีศักยภาพในการสร้างเขื่อนไฟฟ้า โดยพื้นที่ทั้งหมด 16,600 ตร.กม. มีการกำหนดสร้างเขื่อนขนาดเล็กๆ เกือบ 100 แห่ง

คือ ดักลัก (Dak Lak) และคอนทุม (Kon Tum)³ ก่อนไหลเข้าสู่ภาคตะวันออก-เฉียงเหนือของกัมพูชาบริเวณจังหวัดรัตนคีรีซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีระดับต่ำกว่า แล้วมาบรรจบกับแม่น้ำอีกสายหนึ่ง คือแม่น้ำซเรป็อก (Sre Pok) จากนั้นแม่น้ำทั้งสองที่ไหลรวมกันก็ไหลไปบรรจบกับแม่น้ำสำคัญอีกสายหนึ่งซึ่งไหลมาจากภาคใต้ของลาว คือแม่น้ำเซกอง (Se Kong) บริเวณตอนเหนือของจังหวัดสตึงแตรง ก่อนที่จะไหลไปบรรจบกับแม่น้ำโขงบริเวณที่ไม่ไกลกันนัก ทั้งนี้แม่น้ำเซซานได้ถูกจัดอยู่ 1 ใน 3 อันดับแรกของแม่น้ำที่มีศักยภาพสูงในการผลิตพลังงานไฟฟ้า

พื้นที่ของกลุ่มน้ำเซซานครอบคลุมทั้งพื้นที่ลุ่มน้ำซเรป็อกและลุ่มน้ำเซกอง เฉพาะพื้นที่ลุ่มน้ำของแม่น้ำเซซานเองนั้นมีพื้นที่ลุ่มน้ำประมาณ 23,200 ตร.กม. โดยเป็นพื้นที่อยู่ในเขตประเทศเวียดนาม 17,100 ตร.กม. และอยู่ในเขตประเทศกัมพูชา 6,100 ตร.กม. ทั้งแม่น้ำเซซานและแม่น้ำซเรป็อก มีปริมาณน้ำท่าทั้งหมดที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขงบริเวณจังหวัดสตึงแตรงราวๆ 10.4% และหากนับรวมปริมาณน้ำท่ารวมกับแม่น้ำเซกองที่ไหลลงสู่แม่น้ำโขง ณ บริเวณจังหวัดกระเจี๊ยะ (Kratie) ซึ่งอยู่ถัดจากจังหวัดสตึงแตรง จะมีปริมาณถึง 16.7% เลยทีเดียว

ลักษณะทางภูมิประเทศส่วนใหญ่ของกลุ่มน้ำเซซานจะเป็นเขตภูเขา แต่ก็ยังมีที่ราบใหญ่อยู่ 2 แห่งคือ แห่งที่หนึ่ง คือเขตที่ราบสูงในเวียดนาม ซึ่งมีความสูงราว 500-600 เมตรจากระดับน้ำทะเล อยู่บริเวณตอนใต้จังหวัดคอนทัมไปจนถึงเมือง

ประชากรของจังหวัดนี้ส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา และมากกว่าครึ่งหรือราว 84,000 คน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เวียดนามหรือกิงห์ (Kinh) อีกร้อยละ 30 เป็นชาติพันธุ์ยาราย (Gia Rai-กัมพูชาเรียกว่า “จราย” Jarai) และอีกร้อยละ 10 เป็นกลุ่มชาติพันธุ์บานา (Ba Na) (Australian Mekong Resource Centre, 2002)

³ จังหวัดคอนทุม ตั้งอยู่ทางเหนือสุดของที่ราบสูงภาคกลางของเวียดนาม มีชายแดนติดกับลาวและกัมพูชาเป็นระยะทาง 275 กิโลเมตร ลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาที่มีเนื้อที่ประมาณ 13,000 ตร.กม. เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำดัก บลา (Dak Bla) และกรง โพโก (Krong Po Ko) ซึ่งรวมกันเป็นแม่น้ำเซซาน และน้ำตกยาหลี่ (Yali Falls)

ประชากรของจังหวัดนี้มีกว่า 10 กลุ่มชาติพันธุ์ส่วนใหญ่เป็นคริสเตียน โดยชาวกิงห์ยังเป็นกลุ่มใหญ่ คือมีราวๆ 280,000 คน ที่เหลือเป็นกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ เช่น เซตัง (Xe Dang) สะเตรียง (S. Trieng) บานา (Ba Na) ยาราย (Gia Rai) บราว (Braou or Brao) โรมัม (Ro Mam) และอื่นๆ (Australian Mekong Resource Centre, 2002)

บ้านแม่ทวด (Ban Me Thout) บริเวณลุ่มน้ำแซรป็อก และแห่งที่สองคือบริเวณที่ราบเชิงเขาในอำเภอเวินไซ จังหวัดรัตนคีรี ของกัมพูชา

สำหรับแม่น้ำแซรป็อกนั้นเป็นหนึ่งในสองสาขาใหญ่ของแม่น้ำเซซานไหลมาบรรจบกับแม่น้ำเซซานบริเวณที่ห่างจากตัวจังหวัดสตึงแตรงไปทางเหนือ 35 กิโลเมตร แต่พื้นที่ลุ่มน้ำมีขนาดใหญ่กว่าลุ่มน้ำเซซาน คือมีพื้นที่ประมาณ 29,450 ตร.กม. โดยเป็นพื้นที่อยู่ในเขตประเทศเวียดนาม 18,200 ตร.กม. และอยู่ในเขตประเทศกัมพูชา 11,250 ตร.กม. (Joakim, et al. 2002 : 39) ทั้งนี้พื้นที่ลุ่มน้ำเซซานยังครอบคลุมอาณาบริเวณของอุทยานวิระเซย ในจังหวัดรัตนคีรี ซึ่งมีเนื้อที่ของอุทยานมีทั้งหมดราว 3,000 ตร.กม. และนับเป็นแหล่งที่มีความหลากหลายทางชีวภาพมากที่สุดแห่งหนึ่งในภูมิภาคอินโดจีนอีกด้วย

ประชากรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเซซานทั้งหมดมีจำนวนประมาณ 90,000 คน โดยราว 30,000 คน หรือ 5,500 ครัวเรือนอาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเซซาน แซรป็อก และเซกอง ในจังหวัดสตึงแตรง⁴ และอีกราว 20,000 คน ที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเซซานในจังหวัดรัตนคีรี ในสี่อำเภอคือ โอยาเตา อันดงเมียส ตาเวง และเวินไซ

ประชากรที่อาศัยอยู่ในเขตลุ่มน้ำต่างมีวิถีการผลิตที่หลากหลาย ทั้งประมงขนาดเล็ก การเก็บหาของป่า หรือการทำการเกษตรนับแต่การเกษตรขนาดเล็กเพื่อเลี้ยงชีพไปจนถึงการปลูกพืชเศรษฐกิจซึ่งล้วนแล้วแต่ต้องพึ่งพาหรืออิงกับแม่น้ำ ดังนั้นแม่น้ำจึงยังประโยชน์ทั้งในแง่ของการอุปโภคและบริโภคของคนและสัตว์เลี้ยงเป็นแหล่งพืชผักและปลานานาชนิด เป็นแหล่งโปรตีนของคนลุ่มน้ำ รวมทั้งเป็น

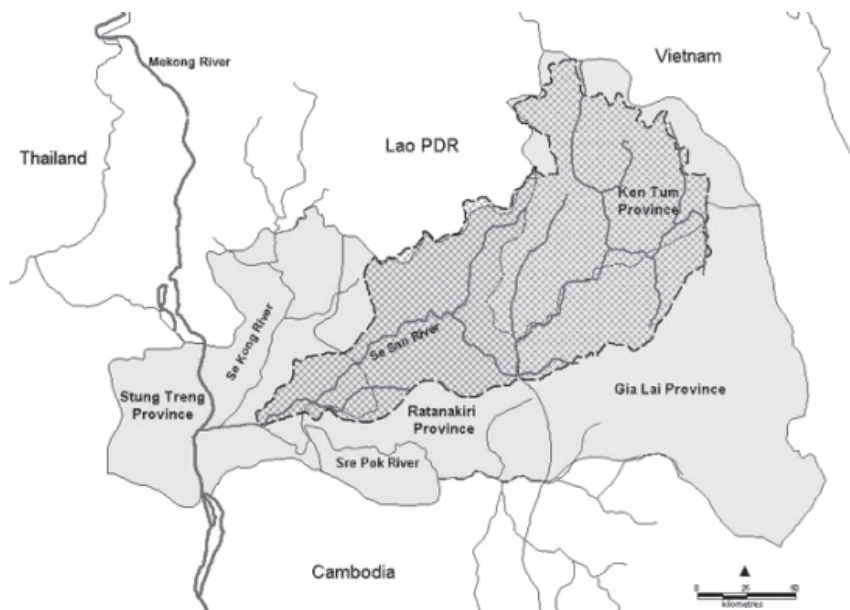
⁴ จังหวัดสตึงแตรง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดรัตนคีรี ตอนปลายของแม่น้ำเซซาน เป็นจังหวัดที่มีแม่น้ำสาขาของแม่น้ำเซซานไหลมาบรรจบกัน คือแม่น้ำเซกองและแซรป็อก ก่อนที่จะไหลไปรวมกับแม่น้ำโขง จังหวัดสตึงแตรง มีทั้งหมด 5 อำเภอ คือ เสียมบึง เซซาน ที่ราบริวัต สตึงแตรง และเสียมบะ ซึ่งมี 2 อำเภอที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนยาหลีฟอล คือ เซซาน และสตึงแตรง

อำเภอเซซานอยู่ทางทิศตะวันออกติดกับจังหวัดรัตนคีรี และเป็นบริเวณที่แม่น้ำเซซานกับแม่น้ำเซกองมาบรรจบกันรวมทั้งแม่น้ำแซรป็อกช่วงปลายก็ไหลผ่านอำเภอนี้ก่อนที่จะบรรจบกับแม่น้ำเซซานที่ตอนกลางของตัวอำเภอ อำเภอเซซานตั้งอยู่ห่างจากเขื่อนยาหลีฟอลประมาณ 250-300 กิโลเมตร

ส่วนอำเภอสตึงแตรงก็อยู่ติดกับอำเภอเซซาน โดยมีแม่น้ำเซกอง เซซาน และแม่น้ำโขงไหลผ่านและอยู่ห่างจากเขื่อนยาหลีฟอลประมาณ 350 กิโลเมตร (Australian Mekong Resource Centre, 2002)

เส้นทางคมนาคม มีผลการศึกษาเกี่ยวกับทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของชนพื้นเมืองในจังหวัดรัตนคีรี ซึ่งดำเนินการโดยองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมระบุว่าระบบการเกษตรแบบทำไร่หมุนเวียนถือเป็นระบบการผลิตหลักของประชากรเหล่านี้ ขณะที่เสริมด้วยการใช้ประโยชน์จากป่า

แผนที่แสดงอาณาเขตของกลุ่มน้ำเซซาน

ที่มา: Australian Mekong Resource Centre, 2002.

การพัฒนาพลังงานไฟฟ้าในกลุ่มน้ำเซซานและเขื่อนยาหลีฟอล

ความสนใจที่จะพัฒนาพลังงานไฟฟ้าในกลุ่มแม่น้ำเซซานเริ่มต้นตั้งแต่ช่วงทศวรรษปี ค.ศ. 1960 โดยทีมสำรวจของคณะกรรมการแม่น้ำโขงได้ดำเนินการสำรวจเมื่อปี ค.ศ. 1961 (http://www.caa.org.au/campaigns/adb/fact_sheets/se_san.html#proposed) ในปี ค.ศ. 1970 คณะกรรมการลุ่มน้ำโขง ได้จัดทำแผนพัฒนาพลังงานไฟฟ้าพลังน้ำในแม่น้ำสาขาของแม่น้ำโขงถึง 180 แห่ง ในจำนวนนี้

จำนวน 16 แห่งอยู่ในลุ่มน้ำเซซาน โดยอยู่ในเขตกัมพูชา 5 แห่ง ในเขตเวียดนาม 10 แห่ง ส่วนอีก 1 แห่ง อยู่บริเวณชายแดนเวียดนาม-กัมพูชา โดยในช่วงเวลานั้น ไม่มีการพูดถึงประเด็นผลกระทบทางสิ่งแวดล้อม โดยมีเพียงหนึ่งโครงการที่ถูกพิจารณาให้เป็นโครงการระหว่างประเทศคือ โครงการเขื่อนเซซานบน 4 (Upper Se San 4) และโครงการเขื่อนดักฮอนดไร (Dak Hondrai) ซึ่งถูกวางแผนให้ใช้ประโยชน์ร่วมกันระหว่างเวียดนามกับกัมพูชา โดยเวียดนามเน้นประโยชน์ด้านพลังงานไฟฟ้า ขณะที่กัมพูชาเน้นประโยชน์ด้านป้องกันน้ำท่วม (Joakim, et al., 2002 : 40)

อย่างไรก็ตาม แผนการดังกล่าวชะงักไปอันเนื่องมาจากสถานการณ์ความยุ่งยากทางการเมืองของภูมิภาคนี้ในช่วงหลังทศวรรษ 1970 แต่หนึ่งทศวรรษต่อมาแผนการดังกล่าวก็ได้รับการสานต่อโดยคณะกรรมการลุ่มน้ำโขง โดยในปี ค.ศ. 1984 คณะทำงานที่มีชื่อว่า WATCO ก็ได้เสนอแผนก่อสร้างเขื่อนในลุ่มน้ำเซซานในเวียดนามจำนวน 6 แห่ง และในกัมพูชาจำนวน 3 แห่ง จนกระทั่งทศวรรษ 1990 ธนาคารพัฒนาแห่งเอเชีย (Asian Development Bank - ADB) มีนโยบายสนับสนุนโครงการแผนพัฒนาพลังงานไฟฟ้าที่คณะกรรมการแม่น้ำโขงเคยริเริ่มไว้ (Joakim, et al., 2002 : 40)

ต้นทศวรรษ 1990 เวียดนามได้เริ่มแผนการก่อสร้างเขื่อนแห่งแรกในลุ่มน้ำเซซานคือ เขื่อนยาลีฟอล (Yali Falls)⁵ ซึ่งเริ่มทำการก่อสร้างในเดือนพฤศจิกายน ปี 1993 สร้างกันแม่น้ำสาขาของแม่น้ำเซซานคือ แม่น้ำกรงโปโก (Krong Poko) (Hirsh, Philip and Andrew Wyatt, 2004 : 54) ตั้งอยู่บริเวณใจกลางน้ำตกยาลีฟอลในเขตหมู่บ้านยา มนง (Ya Mnong) อำเภอชูพา (Chu Pah) จังหวัดยาลาย และชุมชนยาลีฟอล จังหวัดคอนทุม อยู่ห่างจากชายแดนเวียดนาม-กัมพูชาราว 70-80 กิโลเมตร ดำเนินการก่อสร้างโดยบริษัท The Song Da Construction Corporation เขื่อนแห่งนี้กำลังการผลิตไฟฟ้าขนาด 720 เมกกะวัตต์ ซึ่งนับเป็นเขื่อนขนาดใหญ่ที่สุดที่เคยสร้างในภูมิภาคแม่น้ำโขงตอนล่าง มีความสูง 65 เมตร และหากสามารถ

⁵ ภาษาเวียดนามออกเสียงเป็น “ลาลี” (Laly)

เก็บกักน้ำได้เต็ม ณ ระดับความสูง 515 เมตรเหนือระดับน้ำทะเล ก็จะมีพื้นที่กักเก็บน้ำถึง 64.5 ตารางกิโลเมตร

เขื่อนแห่งนี้ใช้งบประมาณการก่อสร้างประมาณ 1 พันล้านดอลลาร์สหรัฐ ซึ่งรัฐบาลเวียดนามเป็นผู้ลงทุนเอง โดยได้รับการสนับสนุนในรูปของเงินกู้ยืมและเครื่องมือเครื่องมือจากประเทศรัสเซียและยูเครน ส่วนประเทศอื่นๆ ที่แม้ไม่ได้สนับสนุนด้านเงินทุนโดยตรง แต่ก็สนับสนุนความช่วยเหลือด้านเทคนิค หรือเงินทุนสำหรับทำกิจกรรมอื่นๆ เช่น รัฐบาลสวิสเซอร์แลนด์จัดสรรเงินจำนวน 1,090,000 ดอลลาร์สหรัฐ แก่คณะกรรมการกลุ่มน้ำโขง เพื่อเป็นทุนสำหรับการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมจากการสร้างเขื่อน ซึ่งก็ได้ดำเนินการเสร็จสิ้นไปเมื่อปี ค.ศ. 1993 โดยบริษัท Swiss Company Electrowatt Engineering and Consultants นอกจากนี้ Swedish International Development Agency (SIDA) ยังได้จัดสรรเงินจำนวนถึง 3.2 ล้านดอลลาร์สหรัฐ ให้แก่บริษัท Swedish Company Skanska ในการช่วยเหลือด้านการจัดฝึกอบรมเกี่ยวกับการสร้างอุโมงค์แก้มบุคคากร ณ บริเวณหัวงานสร้างเขื่อนอีกด้วย

การก่อสร้างเขื่อนได้เริ่มส่งผลกระทบต่อแม่น้ำเซซานในต้นปี ค.ศ. 1996 และประตูเขื่อนเริ่มปิดเก็บกักน้ำในปี ค.ศ. 1998 และเริ่มเดินเครื่องปั่นไฟเครื่องแรกในช่วงกลางปี ค.ศ. 2000 และเดินเครื่องทั้งหมดในปลายปี ค.ศ. 2001 และเริ่มเปิดอย่างเป็นทางการต้นปี ค.ศ. 2002 (The Sesan Project, 2000)

นอกจากนี้ภายหลังจากการก่อสร้างเขื่อนยาหลีฟอล SIDA และ ADB ยังได้เสนอแผนให้มีการก่อสร้างเขื่อนจำนวน 5 แห่ง บริเวณลุ่มน้ำเซซานตอนบน ได้แก่ เขื่อนเซซาน 3 เขื่อนเซซาน 4A เขื่อนดักบลา (Dak Bla) เขื่อนพลยกรง (Plei Krong) และเขื่อนคอนทุมบน (Upper Kontum) ในเวียดนาม ซึ่งรัฐบาลเวียดนามก็ได้เลือกที่จะก่อสร้างเขื่อนเซซาน 3 ซึ่งมีขนาด 260 เมกกะวัตต์ก่อน โดยเริ่มลงมือก่อสร้างเมื่อเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 2003 เขื่อนแห่งนี้ตั้งอยู่ถัดลงไปจากเขื่อนยาหลีฟอลประมาณ 30 กิโลเมตร ซึ่งในตอนแรกนั้นจะได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจาก ADB แต่ประสบปัญหาบางประการเนื่องจากเวียดนามไม่ได้ทำการศึกษาผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมครอบคลุมฝั่งประเทศกัมพูชาตามที่ ADB วางเงื่อนไขไว้

รัฐบาลเวียดนามจึงได้ใช้เงินของตนเองและเงินกู้จากรัฐบาลรัสเซีย (Hirsh and Wyatt, 2004 : 55)

ทั้งนี้ พลังงานไฟฟ้าที่ผลิตได้จากเขื่อนยาหลี่ รวมทั้งเขื่อนต่างๆ ที่มีการวางแผนหรือสร้างบนแม่น้ำเซซาน จะถูกส่งไปยังเมืองโฮจิมินห์ (Ho Chi Minh City) ซึ่งเป็นศูนย์กลางเขตอุตสาหกรรมทางภาคใต้ของเวียดนาม ผ่านสายส่งขนาด 500 กิโลวัตต์ ซึ่งเป็นโครงการที่ได้รับการให้ยืมเงินมาดำเนินการจากธนาคารโลก เป็นจำนวนถึง 575 ล้านดอลลาร์สหรัฐ (Ibid)

ผลกระทบ และความรุนแรงของเขื่อนต่อชนพื้นเมือง : ข้อมูลจากเอกสาร และภาคสนาม

ในช่วงปลายเดือนมีนาคม - ปลายเดือนพฤษภาคม ค.ศ. 2004 ผู้เขียนได้เดินทางไปประเทศกัมพูชาโดยได้รับทุนสนับสนุนส่วนหนึ่งจากโครงการแลกเปลี่ยนบุคลากรและนักศึกษากับประเทศเพื่อนบ้านในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ของสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา (สกอ.) และต้นเดือนเมษายน ค.ศ. 2004 ผู้เขียนใช้เวลาประมาณ 2 สัปดาห์ในการลงเก็บข้อมูลภาคสนาม ณ จังหวัดสตึงแตรง และจังหวัดรัตนคีรี ประเทศกัมพูชา เพื่อทำการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบของเขื่อนต่อชนพื้นเมือง รวมทั้งขบวนการต่อต้านของชนพื้นเมือง

ที่จังหวัดสตึงแตรง ผู้เขียนใช้เวลาส่วนหนึ่งไปกับการค้นคว้าข้อมูลเอกสารและสัมภาษณ์เพิ่มเติมเจ้าหน้าที่ของ “สมาคมพิทักษ์วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม” (Culture & Environment Preservation -CEPA) ซึ่งเป็นองค์กรพัฒนาเอกชน และเป็นเครือข่ายของ The Se San River Protection Community Network (SPN) รวมทั้งชาวบ้านที่เป็นแกนนำของ SPN อีก 2 คนด้วย

ที่จังหวัดรัตนคีรี นอกเหนือไปจากการค้นคว้าข้อมูลที่สำนักงานของ SPN ในตัวจังหวัดแล้วผู้เขียนยังได้มีโอกาสดำเนินการสังเกตการณ์การประชุมของเครือข่ายและลงพื้นที่หมู่บ้านอีก 4 แห่ง คือ หมู่บ้านโอกอบ (O Kob) หมู่บ้านกระนัตตูจ (Kranut Tooj) และหมู่บ้านตาลาว (Ta Lao) ตำบลตาลาว อำเภออันดงเม็ยส

(An Dong Meas) และหมู่บ้านบองก๊วด (Bong Koat) ตำบลตาเวง (Ta Veng) อำเภอตาเวง โดยความช่วยเหลือของ Mr. Kim Sangha ผู้ประสานงานโครงการฯ Emily Polack เจ้าหน้าที่ของ SPN รวมทั้ง “แกนนำ”⁶ ของ SPN ในระดับพื้นที่ที่มาจากชุมชนต่างๆ ด้วย ทั้งนี้ในการลงพื้นที่ที่สนามแต่ละครั้งนั้น ผู้เขียนได้ลงร่วมกับเจ้าหน้าที่ของ SPN, CEPA⁷ และ Oxfam America⁸ รายละเอียดดังจะนำเสนอต่อไป

ผลกระทบและความรุนแรง: ข้อมูลจากเอกสาร

ผู้เขียนพบว่ามีงานวิจัยไม่น้อยกว่า 5 ชิ้นที่ได้ศึกษาเกี่ยวกับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนยาหลีฟอลที่มีต่อชนพื้นเมืองทั้งในประเทศเวียดนามและกัมพูชา นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2000 เป็นต้นมา ทั้งที่ดำเนินการโดยหน่วยงานของรัฐในท้องถิ่น องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรระหว่างประเทศ (The Sesan Project, 2000) ได้แก่

(1) Rattanakiri Fisheries Office and NTFP (2000) *Study on the Downstream Impacts of the Yali Falls Dam in the Sesan River Basin in Rattanakiri Province, Northeast Cambodia.*

(2) The Centre for Natural Resources and Environmental Studies, Vietnam National University (2001) *Study into the Impact of the Yali Falls Dam on Resettled and Downstream Communities.*

(3) Bruce Mckenney (2001) *Economic Valuation of Livelihoods Income Losses and other Tangible Downstream Impacts from the Yali Falls Dam to the Sesan River Basin.*

(4) Ian G. Baird and others (2002) *A Community-Based Study of the Downstream Impacts of the Yali Falls Dam Along the Sesan, Srepok and Sekong River in Stung Treng Province, Northeast Cambodia.*

⁶ มีชื่อเรียกในภาษาอังกฤษว่า focal person

⁷ ได้แก่ Mr. Peak Saven (Se San Network officer), Mr. Chan Tee และ Mr. Bai Thongyot (focal persons)

⁸ Kate M. Lazarus และ Femy Pinto

(5) Michael A. Lerner (2003) *Dangerous Waters: Violations of International Law and Hydropower Development along the Sesan River, An Oxfam America Report.*

ทั้งนี้ผลกระทบที่ปรากฏในรายงานการวิจัยเหล่านี้ อาจจำแนกออกได้เป็น 2 พื้นที่คือ พื้นที่เหนือเขื่อนซึ่งอยู่ในประเทศเวียดนาม กับพื้นที่ใต้เขื่อนซึ่งอยู่ในเขตประเทศเวียดนามและประเทศกัมพูชา ซึ่งจะขอล่าวถึงพอสังเขปดังนี้

สำหรับผลกระทบในส่วนพื้นที่เหนือเขื่อนที่อยู่ในเขตประเทศเวียดนามนั้น มีรายงานว่า การปิดเขื่อนยาหลีฟอลยังผลให้เกิดน้ำท่วมถาวรบนพื้นที่ 6,250 เฮกตาร์ (The Sesan Project, 2000) ซึ่งเป็นทั้งที่ตั้งของหมู่บ้านที่ทำกินและป่าไม้ของชุมชน ทั้งที่เป็นชนพื้นเมืองชาติพันธุ์ต่างๆ และชาวกิงห์ (เวียดนาม) ระหว่างช่วงปี ค.ศ. 1994-1998 มีประชาชนจำนวน 6,782 คน (1,375 ครัวเรือน) แยกเป็นกลุ่มชาติพันธุ์จราย (35%) โรเงา (19%) และบานา (6%) และชาวกิงห์ (เวียดนาม) (40%) ที่ต้องอพยพออกจากพื้นที่ (The Centre for Natural Resources and Environmental Studies, Vietnam National University, 2001 : 7)

ในส่วนของประเทศกัมพูชาซึ่งอยู่ท้ายเขื่อนนั้น มีรายงานถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นกับวิถีชีวิต ผู้คนและชุมชนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำว่า กลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รับผลกระทบส่วนใหญ่เป็นชนพื้นเมืองราวๆ 50,000 คน แยกเป็นจังหวัดรัตนคีรี ประกอบด้วย 9 กลุ่ม คือ ลาว จราย กะเจ้าะ ตุมปวน บราว กรัง เขมร กระเวต และจีน ขณะที่ในจังหวัดสตึงแตรประกอบด้วย 7 กลุ่ม คือ ลาว ลาวเดิม (Lao Deum) เขมร เขมรโซ่ (Khmer Kho) เขมรปะเดิม (Khmer Padeum) พนอง และกรัง ซึ่งลักษณะของผลกระทบหลักๆ จะประกอบด้วย การเกิดภาวะน้ำท่วมผิดปกติ ภาว่น้ำในหน้าแล้งเพิ่มปริมาณขึ้น การไม่สามารถคำนวณหรือคาดคะเนระดับน้ำขึ้นลงได้ ปัญหาคุนภาพน้ำและปัญหาต่อสุขภาพอนามัย และผลกระทบต่ออาชีพประมง⁹ รวมทั้งผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สิน

⁹ผู้สนใจโปรดดู Hirsh and Wyatt, 2004 : 56-58.

ผลกระทบและความรุนแรง: ข้อมูลจากภาคสนาม

ข้อมูลของหมู่บ้าน

ในการลงพื้นที่ภาคสนามใน 4 หมู่บ้านของผู้เขียน พบว่าเชื้อนยาหลีฟอล ได้ส่งผลกระทบและความรุนแรงทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สินตลอดจนสิ่งแวดล้อม ซึ่งรายละเอียดจะได้นำเสนอต่อไปนี้

หมู่บ้านที่หนึ่ง : ภูมิโอกอบ (Phum O Kob, ภูมิ-Phum หมายถึงหมู่บ้าน) ตำบลมาลิก (Malic) อำเภออันดงเมียส (An Dong Meas) เป็นหมู่บ้านของเผ่าจราย มีวิถีชีวิตในการเก็บหาของป่า ทำไร่ และประมง หมู่บ้านนี้อยู่ใกล้ชายแดนเวียดนามมากที่สุด และคนในหมู่บ้านจำนวนไม่น้อย ก็มีญาติพี่น้องอยู่ในหมู่บ้านที่อยู่เหนือขึ้นไปตามแม่น้ำเซซานในเขตเวียดนาม

หมู่บ้านที่สอง : ภูมิกระนัตตจ (Phum Kronat Tooj) ตำบลตาลาว อำเภออันดงเมียส (An Dong Meas) เป็นหมู่บ้านของชนพื้นเมืองเดิมเผ่ากระเจ้า มีวิถีชีวิตในการทำนา เก็บหาของป่า ทำไร่ และประมง มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 12 หลังคาเรือน ประชากร 119 คน ที่ตั้งเดิมของหมู่บ้านอยู่ถัดลงไปประมาณ 3 กิโลเมตร ติดกับแม่น้ำเซซาน เดิมชื่อว่าหมู่บ้าน “ตรอลาจ” มีจำนวนครัวเรือน 58 หลังคาเรือน ในปลายปีค.ศ. 1996 ได้เกิดน้ำท่วมใหญ่จากการปล่อยน้ำของเขื่อนยาหลีฟอล แต่ตอนนั้นไม่มีใครในหมู่บ้านรู้ว่าสาเหตุมาจากเขื่อน หากคิดว่าเป็นเรื่องของธรรมชาติ นับแต่นั้นเป็นต้นมา หมู่บ้านก็ต้องประสบกับปัญหาน้ำท่วมมาตลอด และรับรู้ว่าเป็นผลจากเขื่อนยาหลีฟอลผ่านทาง NGOs และในปีค.ศ. 2000 จึงได้อพยพแยกย้ายกันไปตั้งหมู่บ้านใหม่ 2 หมู่บ้าน โดยกลุ่มหนึ่งอยู่ใกล้ลิ้งเข้าไปป่าติดเชิงเขา เพราะเกรงว่าจะได้รับผลกระทบจากน้ำท่วมอีก ขณะที่อีกกลุ่มหนึ่งก็อพยพมาทางเหนือริมแม่น้ำห่างจากที่เดิมประมาณ 3 กิโลเมตร มาตั้งเป็นหมู่บ้านชื่อ “ภูมิกระนัตตจ” แห่งนี้ เพราะยังอยากอยู่ใกล้กับพื้นที่ทำนาเดิมของตน

หมู่บ้านที่สาม : ภูมิตาลาว (Phum Talao) ตำบลตาลาว อำเภออันดงเมียส (An Dong Meas) เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว อยู่ติดแม่น้ำเซซาน มีจำนวนครัวเรือนทั้งหมด 80 หลังคาเรือน ประชากร 490 คน ชื่อของหมู่บ้านตั้งตามชื่อเรียกกลุ่มชาติพันธุ์ เพราะคนที่มาตั้งหมู่บ้านนี้เป็นลาวจากแขวงอัตตะปือ ประเทศ

ลาว ดังนั้น หมู่บ้านนี้จึงชื่อว่าบ้านดาลาว อาชีพหลักของคนในหมู่บ้านนอกจาก
ทำนาแล้วยังร่อนทองอีกด้วย นอกจากนี้ยังมีการทำประมง เก็บหาของป่า และทำไร่

หมู่บ้านที่สี่ : ภูมิบองก๊วด (Bong Koat) ตำบลดาลาว อำเภออันดองเมียส
(An Dong Meas) เป็นหมู่บ้านของกลุ่มชาติพันธุ์บราว (Brao) หมู่บ้านแห่งนี้ตั้งขึ้น
เมื่อปี 1983 โดยประชากรส่วนใหญ่อพยพมาจากประเทศลาว ภายหลังจากภาวะ
สงครามเริ่มสงบลง อาชีพหลักของคนในชุมชนก็คือการหาปลา ทำไร่หมุนเวียน
เลี้ยงสัตว์ และเก็บหาของป่า นับตั้งแต่ปีค.ศ. 1996 เป็นต้นมา หมู่บ้านแห่งนี้ก็ประสบ
กับปัญหาความไม่มั่นคงในการดำเนินชีวิตและสุขภาพอนามัย เช่นเดียวกับหมู่บ้าน
ทั้งสามข้างต้น

ผลกระทบและความรุนแรง

จากการลงพื้นที่ภาคสนามใน 4 หมู่บ้านข้างต้น พอที่จะสรุปผลกระทบและ
ความรุนแรงที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ศึกษาในรูปแบบต่างๆ ดังนี้

(1) การสูญเสียชีวิตของชาวบ้านเนื่องจากจมน้ำ มีรายงานว่านับตั้งแต่สร้าง
เขื่อนยาหลีฟอลในเวียดนามเป็นต้นมาได้ทำให้มีชาวบ้านในจังหวัดรัตนคีรีเสียชีวิต
จากการจมน้ำไปแล้วไม่น้อยกว่า 36 คน (Lerner, 2003 : 20) เฉพาะในหมู่บ้าน
ที่ศึกษาพบว่ามีผู้เสียชีวิตโดยการจมน้ำจำนวน 1 คน ในปีค.ศ. 1998 เป็นชาวบ้าน
ที่ภูมิกระหนัดตุง เป็นชายอายุประมาณ 50 ปี แฉวเรือไปขนทรายในแม่น้ำ
แต่เนื่องจากกระแสน้ำที่ไหลแรงได้พัดเรือจม ยังผลให้ชายคนดังกล่าวจมน้ำ
เสียชีวิตด้วย

ทั้งนี้สืบเนื่องมาจากการปล่อยน้ำออกจากเขื่อนยาหลีฟอล ส่งผลให้ระดับน้ำ
ในแม่น้ำเซซานเพิ่มสูงขึ้น กระแสน้ำไหลแรงและเชี่ยวกราก ซึ่งนับว่าเป็นอันตราย
อย่างยิ่ง ดังที่ นาย Kosal Toy ชาวบ้านภูมิกระหนัดตุง เล่าว่า ในแต่ละวันระดับน้ำ
จะขึ้นลงไม่เป็นเวลาในทุกฤดูกาล แม้กระทั่งในหน้าแล้ง เดิมชาวบ้านจะรู้ว่าน้ำจะ
ลดลง และจะเพิ่มขึ้นในฤดูฝน แต่ทุกวันนี้ น้ำขึ้นลงในวันเดียวกัน และโดยมากจะขึ้น
ในช่วงเย็นและลดระดับในช่วงเช้า

ทั้งนี้ผู้ที่เสียชีวิตจากการจมน้ำก็อาจจำแนกออกเป็น 2 ลักษณะ คือผู้ที่
เสียชีวิตส่วนหนึ่ง จะเป็นผู้ที่ใช้เรือสัญจรไปมาในแม่น้ำแล้ว ส่วนอีกส่วนหนึ่งจะเป็น

ผู้ที่อยู่ริมฝั่ง โดยเฉพาะกลุ่มที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้มากนัก โดยเฉพาะคนสูงอายุ และเด็กๆ ที่ลงอาบนํ้าในแม่น้ำ

(2) การสูญเสียเครื่องมือการประมงอันเป็นผลมาจากกระแสนํ้าที่ไหลเชี่ยว และแรง ได้ทำให้เรือที่ชาวบ้านผูกไว้ริมตลิ่งถูกพัดพาหายไป รวมทั้งเครื่องมือประมงอื่นๆ เช่น อวน ตาข่าย เป็นต้น

(3) นํ้าท่วมพืชผลทางการเกษตร ไม่ว่าจะเป็นนาข้าว ซึ่งชนพื้นเมืองที่อาศัยอยู่ริมฝั่งแม่น้ำจำนวนไม่น้อยที่ปลูกข้าวเป็นหลัก นอกจากนี้ยังมีพืชผักที่ปลูกอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำ เช่น ถั่ว แตงกวา ข้าวโพด ยาสูบ เป็นต้น ล้วนแล้วแต่ถูกนํ้าท่วมเสียหาย

(4) การสูญเสียระบบนิเวศการลดลงและสูญหายของสัตว์เล็กและสัตว์นํ้า ชาวบ้านเล่าให้ผู้เขียนฟังว่า นับตั้งแต่ปีค.ศ. 1996 เป็นต้นมา สัตว์เล็กๆ เช่น นกเขาทราย และหนู ฯลฯ หายไป เพราะปกติแล้วนกเขาทรายจะทำรังวางไข่บนพื้นทราย บริเวณชายหาดริมน้ำ ทว่านับตั้งแต่สร้างเขื่อนเป็นต้นมา หาดทรายก็ถูกนํ้าท่วม ทำให้นกไม่สามารถทำรังเพื่อวางไข่ได้ หรือแม้บางช่วงนํ้าแห้งวางไข่ได้ แต่ไม่นานนํ้าที่ปล่อยออกจากเขื่อนก็ท่วมรังและไข่เหล่านั้น นอกจากนี้ หนูเล็กที่ชอบขุดรูอยู่ตามริมฝั่ง ก็ถูกนํ้าท่วมหรือถูกรุกทรายที่มาพร้อมกับนํ้าอุดตัน

นอกจากนี้สัตว์นํ้าจำพวก กุ้ง หอย ปู ปลา ก็ลดลงอย่างมาก เพราะเมื่อก่อนนั้นมีสัตว์นํ้าเหล่านี้อย่างอุดมสมบูรณ์ ดังจะเห็นได้จากทุกหลังคาเรือนต่างก็มีปลาร้า (“ปลาแดก” ในภาษาลาว-ผู้เขียน) รับประทานกัน แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว ต้องไปหาซื้อมาจากในตัวเมือง แม้ชาวบ้านบางคนจะออกไปหาปลาไกลขึ้น บางทีก็ไปนอนค้างแรมถึง 4 คืนเพื่อตกมอม แต่ได้ปลามาแค่ 2 ตัวก็มี ทั้งนี้ก็เนื่องมาจากนํ้าได้พัดพาเอาทรายมาท่วมเกาะ แก่ง วัง เวิน ที่เป็นที่อยู่อาศัยและวางไข่ของสัตว์นํ้า ทำให้สัตว์นํ้าเหล่านี้ลดจำนวนลงเรื่อยๆ โดยเฉพาะตั้งแต่ปีค.ศ. 2000 เป็นต้นมา สัตว์นํ้าเหล่านี้แทบจะไม่มีเลย (ข้อมูลจากการพูดคุยในวงสนทนากับชาวบ้านภูมิตาลาว 6 เมษายน ค.ศ.2004) ดังคำพูดของนาย Chan Sai ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านตาลาว ที่ว่า “ปลาที่อยู่ในเซ (แม่น้ำ-ผู้เขียน) ก็คือปลาเก่า (หมายถึงปลาที่ไม่ได้อพยพมาจากไหน) ฉะนั้นถ้าปลาเหล่านี้หมด เราก็หมดกัน” (ข้อมูลจากการพูดคุย

กับนาย Chan Sai ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านตาลาว 6 เมษายน ค.ศ.2004) ทำให้ทุกวันนี้ คนในหมู่บ้าน ต้องหันไปซื้อปลากระป๋องมาบริโภคแทน

(5) ปัญหาคุณภาพของน้ำที่ส่งผลกระทบต่อคนและสัตว์ในแง่ของคนนั้น ที่ชัดเจนที่สุดก็คือน้ำในแม่น้ำเซซานซึ่งแต่เดิมเคยใช้ดื่มกินได้ ปัจจุบันไม่สามารถ ดื่มได้ หรือถ้าจะดื่มต้องต้มก่อน¹⁰ การเกิดปัญหาโรคผิวหนัง เพราะน้ำไม่ถ่ายเท เช่นในอดีตและน้ำที่ถูกปล่อยจากเขื่อนก็เป็นน้ำที่ถูกกักไว้จึงมีคุณภาพที่ไม่ดี ฉะนั้น คนที่มีอาชีพที่ต้องแช่น้ำนานๆ เช่น ร่อนทอง หรือเด็กๆ ที่อาบน้ำในแม่น้ำ ก็มัก จะมีอาการคันตามผิวหนัง บางคนมีตุ่มออกตามตัว ซึ่งนอกจากจะคันแล้วยังมีอาการ ปวดแสบปวดร้อนเหมือนไฟไหม้อีกด้วย ซึ่งในหมู่บ้านตาลาว มีเด็กชายอายุประมาณ 13 ปี ที่มีอาการเช่นนี้

สำหรับผลกระทบต่อสัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะวัวควายนับตั้งแต่ น้ำท่วมใหญ่ในปี 1996 เป็นต้นมา ส่งผลให้น้ำในแม่น้ำเซซานมีสีขุ่นกว่าเดิม เมื่อวัวควายกิน เข้าไปก็มีอาการท้องอืด บวมที่ลำคอ และวัวควายที่เจ็บป่วยเหล่านี้มักจะตายลง ใน ท้ายที่สุด ซึ่งกรณีเช่นนี้เกิดขึ้นที่จังหวัดสตึงแตรงด้วยเช่นกัน (สัมภาษณ์นาย Bia Thong Yot แกนนำ SPN จากจังหวัดสตึงแตรง) และเกิดขึ้นในช่วงปี ค.ศ.1997 ทั้งนี้วัวควายเหล่านี้แม้ชาวบ้านจะตระหนักดีว่าตายด้วยการเกิดโรค ก็ยังนำมา บริโภค เนื่องจากมีความอดอยากเพราะปลาที่เคยบริโภคหายากมากขึ้นเรื่อยๆ นอกจากนี้ สัตว์เลี้ยงอื่นๆ ก็ถูกนำท่วมตาย หรือเกิดโรคระบาดเช่นกัน

(6) ผลกระทบต่ออาชีพร่อนทองซึ่งแม่น้ำเซซานเป็นแหล่งร่อนทองที่สำคัญ โดยเฉพาะในอำเภอโอยาเดา แต่ก็ยังเป็นกิจการขนาดเล็กโดยใช้แรงงานคนเป็น หลัก¹¹ สำหรับหมู่บ้านที่ผู้เขียนพบก็คือ หมู่บ้านตาลาว ซึ่งในอดีตมีคนประกอบ อาชีพนี้กันมาก โดยเฉพาะผู้หญิง แต่ตอนนี้เหลือเพียง 1 คน เป็นหญิงชรา ทั้งนี้

¹⁰ มีรายงานว่าในช่วง 4 ปี (ค.ศ.1996-2000) มีผู้เสียชีวิตจากการดื่มน้ำจากแม่น้ำเซซานจำนวน 48 คน ที่บ้านพี ตำบลเซซาน อำเภอโอยาเดา ซึ่งเป็นหมู่บ้านชาวจาย (Watershed 6, 1 (July-October 2000): 13-14).

¹¹ ผู้สนใจเรื่องนี้สามารถอ่านเพิ่มเติมได้ใน Sieng Sotham. 2004. **Small-scale gold mining in Cambodia: A Situation Assessment**. Phnom Penh: Oxfam America.

เพราะตามปกตินั้น ผู้ที่จะร้อนท้องจะชุดหลุมเพื่อเอาดินหรือทรายบริเวณนั้นมาร้อน (ตอนกลางวัน) ทว่านับตั้งแต่มีเขื่อน ระดับน้ำขึ้น-ลงทุกวัน กระแสน้ำได้พัดพาเอาทรายมากลบหลุมที่ชุดไว้จนหมด ทำให้ไม่สามารถที่จะใช้ดินหรือทรายบริเวณเดิมได้ จะต้องทำการชุดใหม่ ส่งผลให้ชาวบ้านเลิกประกอบอาชีพนี้

(7) ผลกระทบและความรุนแรงต่อสตรี ผู้เขียนพบว่าผลกระทบจากการสร้างเขื่อนยาหลิฟอลในด้านหนึ่งนั้น ก็คือผลกระทบที่มีต่อสตรี ดังที่หญิงวัยกลางคนหนึ่งของหมู่บ้านตาลาวได้บอกเล่าถึงปัญหาที่พวกผู้หญิงต้องเผชิญไว้ดังนี้

- พืชผักริมน้ำ (ผักแค่มเซ) ที่พวกผู้หญิงเคยหาไปประทานในครอบครัว เช่น ผักไหม หายไป ดังนั้น ถ้าจะหาผักมากินเป็นอาหาร ก็จะต้องไปหาในป่าที่ไกลขึ้นเรื่อย ๆ

- เมื่อก่อนผู้หญิงจะมีส่วนในการจับปลาและสัตว์น้ำเล็กๆ ริมฝั่งเพื่อมาเป็นอาหารในครัวเรือน โดยใช้เครื่องมือประมงแบบง่ายๆ ประเภทสวิง แต่ปัจจุบันไม่มีปลาและสัตว์น้ำเหล่านั้นให้หาอีกต่อไป ครั้นเมื่อหันมาเลี้ยงหมูหรือไก่ สัตว์เหล่านี้ก็มาตายไปอีก ทุกวันนี้พวกผู้หญิงแทบจะอยู่บ้านเฉย ๆ

- เมื่อก่อนผู้หญิงจะลงเรือไปหาปลาพร้อมกับสามี โดยจะพาลูกๆ ไปด้วย ไปพักผ่อนอยู่ตามชายหาดบนแก่ง ปล่อยให้ลูกๆ เล่นกัน ให้พี่ช่วยดูน้อง หรือช่วยหาปลาตามริมฝั่ง และในช่วงกลางวันผู้หญิงก็จะร้อนท้องด้วย แต่ภาพเช่นนี้ไม่มีอีกต่อไป ทั้งในปัจจุบันก็ไม่กล้าปล่อยให้เด็กๆ ไปว่ายน้ำเล่นตามลำพัง หรือหาปลาตามริมฝั่ง เนื่องจากน้ำขึ้น-ลงไม่เป็นเวลา ทำให้เด็กๆ รุนหลังๆ หาปลาไม่เป็น

- การพังทลายของตลิ่งอันเนื่องมาจากกระแสน้ำที่ไหลแรงกว่าปกติ ทำให้ตลิ่งชันมากขึ้น ยากลำบากต่อการขึ้น-ลง ส่งผลต่อผู้หญิงที่จะต้องหามน้ำจากแม่น้ำไปใช้ในครัวเรือน

(ข้อมูลจากการพูดคุยในวงสนทนากับชาวบ้านภูมิตาลาว 6 เมษายน ค.ศ.2004)

(8) ผลกระทบด้านอื่นๆ ผู้เขียนพบว่ายังมีผลกระทบด้านอื่นๆ อีกมากมาย ซึ่งจะเกี่ยวกับการทำมาหากินและสวัสดิภาพของชีวิตและทรัพย์สินซึ่งจะขอนำเสนอทางด้านเพิ่มเติมดังนี้

- ผลกระทบในแง่ของการทำมาหากิน เนื่องจากชนพื้นเมืองเหล่านี้
ส่วนหนึ่งมีรูปแบบการผลิตหลักคือการทำนาทำไร่ ควบคู่กันไปกับการหาปลา
หาผักผลไม้และของป่า แต่ก็มียีกส่วนหนึ่งที่ทำประมงเป็นหลัก ฉะนั้น หลังจาก
เขื่อนยาหลีฟอลสร้างเสร็จ ผู้ที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดก็คือ ผู้ที่ทำประมง
เป็นหลัก กลุ่มคนเหล่านี้จะได้รับผลกระทบมากที่สุด และต้องหันไปทำนาทำไร่ โดย
การบุกเบิกพื้นที่ป่าเพิ่มขึ้น ส่งผลกระทบต่อการลดลงของป่าไม้และความสมบูรณ์
ของระบบนิเวศโดยรวมด้วย

- ผลกระทบที่มีต่อสวัสดิภาพของชีวิตนอกเหนือจากที่ได้กล่าวไปแล้ว
ก็คือ *ประการที่หนึ่ง* การที่ระดับน้ำในแม่น้ำเซซานสูงอยู่ตลอดเวลาแม้แต่ในฤดูแล้ง
ส่งผลให้เกาะแก่งและโขดหินต่างๆ ที่เคยไหลเหื่อนน้ำยามน้ำลดในฤดูแล้ง
ถูกยึดเกาะและปกคลุมโดยตะไคร่น้ำซึ่งบางครั้งก็ทำให้ชาวบ้านที่ต้องเดินบนโขดหิน
เหล่านั้นลื่นล้ม ได้รับบาดเจ็บ *ประการที่สอง* ก็คือการที่ระดับน้ำขึ้นลงไม่เป็นเวลา
และกระแสน้ำในแม่น้ำไหลเชี่ยว ทำให้ชาวบ้านที่แม้แต่เป็นผู้ชายซึ่งเคยสัญจร
ทางเรือเกิดความหวาดกลัว เนื่องจากเคยมีผู้เสียชีวิตจากการถูกคลื่นพัดเรือจม
หายไป

ขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อพิทักษ์ทรัพยากรของชนพื้นเมืองลุ่มน้ำ เซซาน

จากผลกระทบและความรุนแรงอันเป็นผลมาจากการก่อสร้างเขื่อนยาหลีฟอล
ช่วงต้น ได้ทำให้ชนพื้นเมืองที่ได้รับผลกระทบเหล่านั้นรวมตัวกันเป็นเครือข่าย
ด้านสิ่งแวดล้อม โดยใช้ชื่อว่า ‘The Se San River Protection Community Network’
ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากองค์กรพัฒนาทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ
ในหัวข้อนี้จะนำเสนอพัฒนาการและการก่อเกิดของเครือข่าย การขยายเครือข่าย
และโครงสร้างขององค์กร และกิจกรรมของเครือข่าย

พัฒนาการและการก่อเกิดของเครือข่าย

ในช่วงเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. 2000 ได้เกิดน้ำท่วมใหญ่ทำความเสียหาย
แก่ชีวิต และทรัพย์สินของประชาชนที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำเซซานอีกครั้ง อันเนื่องมา

จากการไม่สามารถควบคุมระดับน้ำและการทดสอบระบบประตูประบายน้ำของเขื่อน ยาลีฟอลเหตุการณ์ในครั้งนั้นได้นำมาซึ่งการร่วมกันศึกษาผลกระทบที่เกิดขึ้น โดย องค์การพัฒนาเอกชนในระดับท้องถิ่นและนานาชาติภายใต้การร่วมมือของหน่วยงาน ราชการของจังหวัดรัตนคีรีและสตึงแตรง ซึ่งในช่วงนั้นองค์กรเหล่านี้ก็ได้ร่วมกัน จัดตั้งเป็นองค์กรแบบหลวมๆ ภายใต้ชื่อ “คณะทำงานเซซาน” (the Se San Working Group-SWG) เพื่อเป็นหน่วยงานประสานการทำงานของทีมต่างๆ สมาชิก ที่ก่อตั้งก็มาจากองค์กรพัฒนาเอกชนหลากหลาย เช่น the Non-Timber Forests Products Project (NTFP) ซึ่งมีพื้นที่ปฏิบัติงานในจังหวัดรัตนคีรี Oxfam America ซึ่งมีสำนักงานอยู่ที่พนมเปญ NGO Forum of Cambodia (NGOF), Centre d’Etude et de De’veloppement Agricole Cambodgien (CEDAC), Partners for Development in Cambodia (PFD), Fisheries Action Colition Team (FACT), Oxfam Great Britain และ the Culture and Environment Preservation Association (CEPA)

การศึกษาครั้งนั้นแยกเป็นกรณีศึกษา 2 กรณีคือที่รัตนคีรีและสตึงแตรง วิธีการศึกษาเป็นแบบการประเมินสภาวะชนบทแบบเร่งด่วน (Rapid Rural Appraisals-RRA) ดำเนินการผ่านสำนักงานประมงของจังหวัด โดยได้รับความ ช่วยเหลือจากผู้เชี่ยวชาญประมงของแคนาดา ทำการเก็บข้อมูลจากชุมชน 90 ชุมชน ที่อาศัยอยู่ริมแม่น้ำเซซาน (Hirsh and Wyatt, 2004 : 55-56)

ต่อมาในระหว่างวันที่ 16-19 มีนาคม 2000 คณะกรรมการแม่น้ำโขง (Mekong River Commission-MRC) ก็เดินทางมาดูพื้นที่ที่รัตนคีรี และวันที่ 20-21 เดือนเดียวกัน ก็มีการประชุมระหว่างตัวแทนรัฐบาลของกัมพูชา กับ เวียดนามเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดขึ้น แต่ก็ไม่มีใครมีความคืบหน้าใดๆ ออกมา ทำให้ Oxfam America และเครือข่ายพันธมิตรใน SWG มีความเห็นร่วมกันที่จะช่วยเหลือ ชุมชนที่ได้รับผลกระทบ จึงได้จัดให้มีการประชุมระหว่างตัวแทนของ SWG ตัวแทน ของชุมชน ผู้แทนของจังหวัด ผู้แทนของอำเภอ จากจังหวัดรัตนคีรีและสตึงแตรง ในช่วงกลางปีค.ศ. 2001 และในที่สุดก็มีมิตรร่วมกันจัดตั้ง the Se San Protection Network (SPN) ขึ้น ครอบคลุมพื้นที่ทั้ง 2 จังหวัด โดยได้รับงบประมาณจาก Oxfam America เพื่อเริ่มดำเนินงานในเดือนธันวาคมค.ศ. 2001 ทั้งนี้โดยมีสำนักงานอยู่

ที่ รัตนคีรี จึงอาจกล่าวได้ว่าขบวนการสิ่งแวดล้อมภาคประชาชนลุ่มน้ำเซซาน ได้ถือกำเนิดขึ้นแล้วในปลายปีนั่นเอง

การขยายเครือข่ายและโครงสร้างขององค์กร

ยุทธศาสตร์ที่สำคัญในการเคลื่อนไหวของขบวนการก็คือ การสร้างและขยายเครือข่ายชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนยาหลิฟอล คุณ Kim Sangha ผู้ประสานงานโครงการของ SPN ได้เล่าถึงวิธีการสร้างและขยายเครือข่ายของ SPN ว่า เริ่มจากการกระตุ้นชุมชนโดยการไปจัดประชุมในชุมชน โดยประสานกับผู้นำชุมชนในการเรียกลูกบ้านมาประชุม เพื่อพูดคุยถึงปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการเปลี่ยนแปลงของแม่น้ำเซซานซึ่งชาวบ้านที่เข้าประชุมต่างก็กล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่า ชีวิตของพวกเขามีความยากลำบาก อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับแม่น้ำ โดยเฉพาะในปีค.ศ. 1996 ที่น้ำท่วมครั้งใหญ่ที่สุดนั้น ทำความเสียหายอย่างใหญ่หลวงกับชุมชน และอยากให้คนมารับผิดชอบแก้ไข รวมทั้งรับรู้และเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น จากนั้นทาง SPN ก็ร่วมกับชุมชนคิดหาวิธีการที่จะนำเอาข้อมูลข่าวสารจากพื้นที่ออกสู่ภายนอก ในที่สุดก็มีข้อเสนอร่วมกันให้มีกลุ่มคนในระดับหมู่บ้านที่ทำหน้าที่นี้โดยเฉพาะเรียกว่า “แกนนำ” (Focal Person) โดยการคัดเลือกจากคนในชุมชน (สัมภาษณ์คุณ Kim Sangha ผู้ประสานงาน SPN ณ สำนักงาน SPN เมืองบันลึง จังหวัดรัตนคีรี, 5 เมษายน ค.ศ.2004)

ทั้งนี้เครือข่ายเริ่มจัดตั้งครั้งแรกที่อำเภอตาเวง เมื่อเดือนธันวาคม ค.ศ.2001 โดยมีชาวบ้านที่ได้รับผลกระทบจำนวน 7 หมู่บ้านเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่าย หลังจากนั้น 6 เดือนต่อมา เครือข่ายที่มีอยู่เห็นว่าจำนวนสมาชิกของเครือข่ายยังมีน้อย ทั้งๆ ที่ชุมชนที่ได้รับผลกระทบมีอีกมาก จึงได้ชักชวนชุมชนอื่นๆ ให้จัดตั้งและเข้าร่วมเป็นสมาชิกเครือข่าย โดยทาง SPN เป็นผู้ประสานงาน จนในที่สุดต้นปี ค.ศ.2002 จึงเกิดเป็นเครือข่ายครบทุกหมู่บ้าน และมีประชากรที่อยู่ในเครือข่ายประมาณ 20,000 คน โดยมีการจัดโครงสร้างขององค์กรเป็น 4 ระดับคือ

ระดับจังหวัด ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการที่ปรึกษาจำนวน 7 คน ที่มาจากหลากหลายอาชีพและหน่วยงาน ได้แก่ตัวแทนชาวบ้าน ตัวแทนจากจังหวัด นักการเมืองท้องถิ่น และ NGOs

ระดับอำเภอ จะมีคณะทำงานที่เรียกว่าแกนนำ (Focal Person) ซึ่งประกอบด้วยชายหนึ่งคนและหญิงหนึ่งคนจาก 4 อำเภอที่ได้รับผลกระทบจากเขื่อนยาหลีฟอล คือ ตาเวง, โอยาเดา, เวินไซ และ อันดงเมียด

ระดับตำบล (Commune) จะมีคณะทำงานที่เรียกว่าแกนนำ (Focal Person) ซึ่งประกอบด้วยชายหนึ่งคนและหญิงหนึ่งคนเช่นกัน มาจาก 15 ตำบลใน 4 อำเภอดังกล่าว

ระดับหมู่บ้าน จะมีคณะทำงานอยู่ 2 ประเภทคือ ประเภทแรกเรียกว่าแกนนำ (Focal Person) ซึ่งประกอบด้วยชายหนึ่งคนและหญิงหนึ่งคน เช่นเดียวกับระดับอำเภอและตำบล จากหมู่บ้านจำนวน 60 หมู่บ้านใน 15 ตำบลจาก 4 อำเภอดังกล่าว ส่วนประเภทที่สองเรียกว่ากลุ่มผู้อาวุโส (elder group) จำนวนหมู่บ้านละ 5-10 คน

กิจกรรมและบทบาทของเครือข่าย

เงื่อนไขที่สำคัญที่ทำให้การเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองลุ่มน้ำเซซานเกิดขึ้น มีพลังและดำเนินมาอย่างต่อเนื่องก็เพราะการเกิดขึ้นของ SPN และการขยายเครือข่ายพันธมิตรทั้งในระดับท้องถิ่น ประเทศและนานาชาติ บทบาทของ SPN เริ่มตั้งแต่การส่งเสริมและสนับสนุนการจัดตั้งเครือข่ายในระดับหมู่บ้านเพื่อต่อสู้กับความไม่ชอบธรรม การสร้างและเสริมจิตสำนึกของชาวบ้านเรื่องสิทธิและการต่อสู้เพื่อรักษาสีทธิ แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดกับชาวบ้าน การประสานระหว่างชุมชนกับหน่วยอื่นๆ เช่น สื่อ นักวิชาการ องค์กรพัฒนาเอกชน และรัฐ เป็นต้น ทั้งในระดับท้องถิ่น ประเทศและนานาชาติ ตลอดจนการศึกษาผลกระทบที่มีต่อสภาพนิเวศน์วิถีชีวิตของประชาชนที่อาศัยอยู่ตลอดลุ่มน้ำเซซาน

นอกจากนี้กิจกรรมของ SPN ที่ได้ดำเนินไปแล้วได้แก่ การจัดประชุม สัมมนา จัดเวทีสาธารณะประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสถานการณ์ของชุมชนกับสื่อมวลชน ทั้งหนังสือพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ ทั้งในระดับประเทศและนานาชาติ เช่น หนังสือพิมพ์ Cambodia Daily, Rasme Cambodia และสถานีวิทยุ RFA เป็นต้น ทำให้ปัจจุบันเรื่องราวของขบวนการและผลกระทบของเขื่อนยาหลีฟอล ถูกนำเสนอในเวทีระดับนานาชาติอย่างแพร่หลาย รวมทั้งมีเว็บไซต์ที่นำเสนอเรื่องนี้โดยเฉพาะอีกด้วย อันเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยขยายพื้นที่ในการสื่อสารกับสังคม

กล่าวโดยสรุป ยุทธศาสตร์หลักของการเคลื่อนไหวของ SPN ก็คือ การรณรงค์ผ่านกิจกรรมในรูปแบบต่างๆ ซึ่งแยกเป็นดังนี้ (1) การรณรงค์เชิงนโยบายเพื่อให้รัฐบาลกัมพูชาและเวียดนามออกมาตรการที่ชัดเจนในการแก้ไขปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่จะออกมาในรูปของการยื่นหนังสือร้องเรียน การเจรจาต่อรองกับเจ้าหน้าที่ของรัฐระดับต่างๆ และติดตามผลข้อร้องเรียน (2) การบริการให้คำแนะนำด้านต่างๆ แก่ชนพื้นเมืองผู้ที่ประสบปัญหา (3) การรณรงค์ในชุมชนเพื่อให้ความรู้เรื่องสิทธิชุมชนแก่ชนพื้นเมือง (4) การวิจัย รวบรวมสถิติและข้อมูลเกี่ยวกับผลกระทบ เพื่อทำการเผยแพร่ทั้งภาษาเขมรและภาษาอังกฤษ (5) การรณรงค์เพื่อยกระดับจิตสำนึกของชุมชนในรูปแบบต่างๆ

บทวิเคราะห์ : SPN กับการสร้างความชอบธรรมในการเข้าถึงทรัพยากรของชนพื้นเมือง

อาจกล่าวได้ว่า “เครือข่ายชุมชนพิทักษ์แม่น้ำเซซาน” หรือ SPN จัดเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม (Social Movement) รูปแบบหนึ่ง ซึ่งกำลังได้รับความสนใจศึกษาจากนักวิชาการเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ

อย่างไรก็ตาม การศึกษาครั้งนี้ ผู้เขียนมิได้ให้ความสำคัญในแง่ของการศึกษาเกี่ยวกับตัว “องค์กร” (Organization) ของ SPN หากให้ความสำคัญที่ตัว “กระบวนการ” (Process) ในการสร้างความชอบธรรมในการเข้าถึงทรัพยากร (Rights of access) (อานันท์, 2543 : 182) ของขบวนการชนพื้นเมืองในรูปของเครือข่ายดังกล่าว โดยมุ่งพิจารณากระบวนการใน 2 ลักษณะ คือ กระบวนการสร้างความหมาย (Process of Social Construction) และกระบวนการสร้างความเป็นตัวตนหรืออัตลักษณ์ (Process of Identity Construction) (อานันท์, 2543 : 164) เพื่อตอบคำถามที่ว่า ขบวนการได้ใช้กลยุทธ์ในการอ้างสิทธิความชอบธรรมทางสิ่งแวดล้อมและสังคมอย่างไร ซึ่งเป็นการมองที่วิธีคิด กระบวนการคิด ตลอดจนวิธีการใช้กลยุทธ์เหล่านั้น อันเป็นความสนใจในมุมมองของนักมานุษยวิทยา

จากที่นำเสนอไปแล้วข้างต้นจะพบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชนคนพื้นเมืองในลุ่มน้ำเซซาน จังหวัดรัตนคีรี ที่เป็นผลมาจากการสร้างเขื่อนยาหลีฟอลนั้น สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิดจัดการเชิงเดี่ยวของรัฐบาล (เวียดนาม) ที่ผูกขาดการเข้าถึงทรัพยากรในพื้นที่อย่างเบ็ดเสร็จ และอ้างความชอบธรรมในการจัดการกับ “พื้นที่” ที่รัฐอ้างว่าเป็นของรัฐดังกล่าวไว้วิธีคิดเช่นนี้ทำให้ชุมชนถูกเบียดขับออกจากการจัดการทรัพยากร และถูกจำกัดสิทธิในการใช้ทรัพยากร ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการไม่ยอมรับถึงการมี “ตัวตน” ของชนพื้นเมืองเหล่านั้น หรืออีกนัยหนึ่งชนพื้นเมืองเหล่านั้นได้ถูกทำให้ให้เป็นชายขอบ (marginalized) กลายเป็นผู้ที่ด้อยอำนาจในลำดับขั้นของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่ และการที่ชนพื้นเมืองเหล่านั้นมิใช่เป็นชนกลุ่มใหญ่ที่ปกครองประเทศ จึงถูกจัดวางไว้ในพื้นที่ของความเป็นอื่นทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม หรืออีกนัยหนึ่งก็คือกลายเป็นคน “ไร้พื้นที่ทางสังคม” นั่นเอง ดังนั้นชนพื้นเมืองเหล่านั้นจึงถูกนิยามภายใต้กระบวนการทำให้เป็นชายขอบของรัฐว่าเป็น “กลุ่มคนด้อยพัฒนา” ซึ่งจำเป็นที่รัฐจะต้องใช้สิ่งที่รัฐเรียกว่า “การพัฒนา” เข้าไปจัดการยกระดับชีวิตและความเป็นอยู่ของชนพื้นเมืองเหล่านั้นซึ่งข้อเท็จจริงนี้ปรากฏชัดเจนในนโยบายของรัฐบาลเวียดนามที่มีต่อชนพื้นเมืองในบริเวณ Central highland (จามะรี เชียงทอง, 2546 : 13-14) อันเป็นบริเวณที่ก่อสร้างเขื่อนยาหลีฟอล เช่นเดียวกับกรณีของรัฐบาลกลางของกัมพูชา ที่ไม่ได้แสดงออกถึงความกระตือรือร้นที่จะเข้าไปช่วยแก้ปัญหาดังกล่าวเหตุผลหนึ่งเพราะผู้ได้รับผลกระทบเป็นชนพื้นเมืองที่ไม่ใช่เขมร (สัมภาษณ์นาย Rua Chom Taveng ชาวจราย บ้าน O Kob ตำบล Malic อำเภอ Andong Meas ซึ่งเป็นแกนนำระดับตำบลของ SPN) ทั้งนี้ในภาษาเขมรมีคำที่ใช้เรียกกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนที่ราบสูงในภาคเหนือและตะวันออกเฉียงเหนือว่า “จัน เจียด” ซึ่งมีนัยถึงชนเผ่าที่ล้าหลัง ด้อยพัฒนา อันเป็นกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ประติมากรรมโดยรัฐ ที่ส่งผลให้อัตลักษณ์ของชนพื้นเมืองถูก “กักขัง” ไว้กับภาพลักษณ์ดังกล่าว ประกอบกับการดำเนินนโยบายการเมืองของกัมพูชานั้นเป็นที่ทราบกันดีว่าผู้นำทางการเมืองของกัมพูชานั้นมีความสัมพันธ์อันลึกซึ้งกับรัฐบาลเวียดนาม อีกทั้งกัมพูชาก็ต้องพึ่งพาประเทศเวียดนามในหลายๆ ด้าน จึงทำให้รัฐบาลไม่ได้แสดงออกถึงความตั้งใจจริงที่จะแก้ปัญหาอย่างแท้จริง

ด้วยเหตุนี้ ภายใต้แรงกดดันดังกล่าว จึงกลายมาเป็นเงื่อนไขกดดันให้นำมา ซึ่งการก่อเกิดขบวนการ SPN โดยการพลิกพื้นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาเป็นอำนาจใน การต่อรองเพื่อสิทธิและศักดิ์ศรีของความเป็นคนของชนพื้นเมืองที่ถูกกระทำให้เป็น ขายขอบ การเรียกร้องที่มีต่อรัฐบาล (ทั้งของเวียดนามและกัมพูชา) ให้คุ้มครอง สิทธิชุมชน ซึ่งจะครอบคลุมทั้งสิทธิในการเข้าถึงทรัพยากร (Resource access rights) และสิทธิในการธำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ (Ethnic Identity) โดยประเด็น ที่ถูกพัฒนามาเป็นเงื่อนไขในการต่อรองก็คือแนวคิดที่ ยศ สันตสมบัติ (2547) เรียกว่า “นิเวศวิทยาชาติพันธุ์” (Ethnoecology) (ยศ สันตสมบัติ, 2547 : 2)

นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ (Ethnoecology) เป็นมุมมองทางมานุษยวิทยาที่ให้ความ สนใจกับสัมพันธ์ภาพระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ โดยเน้นการทำความเข้าใจ กับวิถีคิด จักรวาลวิทยา และการจัดระบบการจำแนกแยกแยะธรรมชาติแวดล้อมของ มนุษย์แต่ละกลุ่ม แต่ละเผ่าพันธุ์ มุมมองดังกล่าวให้ความสำคัญกับมิติทางวัฒนธรรม ของการจัดการทรัพยากร ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อการผลิต และการดำรงชีวิตของ มนุษย์ภายใต้ระบบนิเวศที่แตกต่างกันออกไป และภายใต้บริบทและเงื่อนไขทาง เศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา ซึ่งแนวคิดนี้ได้ช่วยยืนยัน ถึงความสำคัญของการศึกษาทำความเข้าใจองค์ความรู้ท้องถิ่น และช่วยลบล้าง มายาคติเดิมที่มองว่าองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเพียงสิ่งตกค้างทาง ประวัติศาสตร์ ที่ไม่มีนัยสำคัญต่อปัจจุบันและอนาคต (ยศ สันตสมบัติ, 2547 : 2)

ทั้งนี้แนวคิดเรื่องนิเวศชาติพันธุ์นั้นได้ถูกผนวกไว้ในยุทธวิธีการต่อสู้ของ เครือข่าย ที่ใช้รูปแบบที่เรียกว่า “การเมืองเชิงนิเวศ” (Political ecology) โดย การนำเสนอภาพของชนพื้นเมืองในฐานะ “ผู้พิทักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม” พร้อมๆ กับการผลิตข่าวเหตุการณ์เรื่อง “องค์ความรู้ท้องถิ่น” และ “สิทธิชุมชน” ผ่านรูปแบบต่างๆ และการสร้างเครือข่าย เพื่ออ้างความชอบธรรมและสร้างอำนาจ ในการเข้าถึงทรัพยากร หรือสร้างพื้นที่เพื่อช่วงชิงการให้ความหมายใหม่ต่อการ จัดการทรัพยากรของกลุ่มน้ำ

ดังจะพบว่า ในช่วงแรกๆ ของการเคลื่อนไหวของขบวนการ จะเป็นการ พยายามแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าที่เป็นผลมาจากเขื่อนยาหลิโพลโดยการยื่นหนังสือ

ร้องเรียนในรูปแบบต่างๆ ต่อรัฐ ซึ่งโดยมากแล้วมักไม่ได้รับการแก้ไข ด้วยเหตุผลที่ว่า “ไม่อาจควบคุมได้” เนื่องจากตัวเชื่อมอยู่ในประเทศเวียดนาม หลังจากนั้น ขบวนการก็ได้เรียนรู้และพัฒนาสู่การต่อสู้เชิงจิตสำนึกเรื่องสิทธิชุมชนในการจัดการทรัพยากร ซึ่งอิงอยู่กับความรู้ของท้องถิ่นโดยชุมชนท้องถิ่น พร้อมๆ กับการเคลื่อนไหวในรูปแบบต่างๆ เพื่อสร้างวาทกรรมนิเวศชุมชนขึ้น¹²

ดังนั้นการเคลื่อนไหวของขบวนการไม่เพียงแต่เสนอข้อเรียกร้องเรื่องค่าชดเชยเท่านั้น หากยังพยายามสร้างหรือผลิตซ้ำองค์ความรู้ท้องถิ่น (local knowledge) เพื่อนำเสนอและต่อรองกับรัฐเพื่อเข้าถึง “อำนาจ” ในการจัดการทรัพยากร ซึ่งกระบวนการปฏิบัติการของความรู้ท้องถิ่นที่มีลักษณะต่อต้าน ต่อรอง ตอบโต้ และยื่นข้อเสนอลักษณะนั้นยังมีนัยสำคัญทำให้พื้นที่ของรัฐถูกนิยามให้มีความหมายเป็นพื้นที่ของการต่อสู้ทางวัฒนธรรม ในนัยที่เป็นพื้นที่ทางสังคมในลักษณะชุมชนเรียนรู้และสร้างองค์ความรู้ท้องถิ่นที่ได้มาจากการเลือก หยิบยืม และปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์อย่างรู้สึกสำนึกโดยเฉพาะการให้ความสำคัญกับการยอมรับองค์ความรู้ที่หลากหลาย ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่นกับความรู้เชิงวิทยาศาสตร์เพื่อรักษาศักยภาพของสถาบันชุมชนในการดำรงตัวตนทั้งทางวัฒนธรรมและความเป็นชาติพันธุ์ นั่นคืออัตลักษณ์ของชนพื้นเมืองที่หลากหลาย ทั้งในระดับกลุ่มคนและชุมชน จึงเป็นยุทธศาสตร์อำนาจของคนชายขอบโดยนัยนี้ชุมชนจึงมีฐานะเป็นผู้กระทำที่สามารถปลดปล่อยให้ตัวเองมีอิสรภาพ ในการควบคุมชะตากรรมของชุมชน ภายใต้บริบทของการเมืองเชิงนิเวศที่สัมพันธ์กับการเมืองของอัตลักษณ์ที่มีการสร้างความชอบธรรมให้กับระบอบของความเป็นจริง ในลักษณะเป็นเทคโนโลยีของอำนาจที่ซับซ้อน (อะภัย วานิขประดิษฐ์, 2546 : บทคัดย่อ)

อีกทั้งขบวนการ SPN ประกอบด้วยสมาชิกที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ค่อนข้างมาก ทางขบวนการจึงให้ความสำคัญต่อการสร้างความสามัคคีโดยไม่แบ่งแยกชาติพันธุ์ ดังปรากฏว่า ในการนำเสนอต่อสาธารณะนั้น คำที่ใช้เรียกกลุ่ม

¹²เป็นที่น่าสนใจว่ารูปแบบของขบวนการเคลื่อนไหวคล้ายๆ กับการต่อสู้ของกลุ่มชาวบ้านปากมูลและเครือข่ายกลุ่มเกษตรกรภาคเหนือ ของประเทศไทย ซึ่งจากการสัมภาษณ์ทราบว่าแกนนำหลายคนได้ “เรียนรู้” จากการได้แลกเปลี่ยนกับกลุ่มชาวบ้านปากมูลด้วย

ชาติพันธุ์ต่าง ๆ รวม ๆ ก็คือ “จน เจียด” ซึ่งเป็นคำที่ “รัฐ” ใช้อยู่และมีความหมายเชิงลบดังกล่าวแล้วแต่ได้ถูกนำมาใช้ในความหมายใหม่เพื่อระดมความสามัคคีในกลุ่มในแง่นี้แม้แต่กลุ่มชาติพันธุ์ “ลาว” ซึ่งไม่ถูกจัดอยู่ในความหมายของ “จน เจียด” ตามนิยามของรัฐ แต่ก็ใช้คำดังกล่าวแทนกลุ่มเมื่อมาเข้าร่วมเครือข่าย เพื่อสื่อสารกับสังคมว่า แม้จะมีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ แต่ก็เป็กลุ่มเดียวกัน และที่สำคัญก็คือเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากโครงการพัฒนาที่ไม่เป็นธรรมเหมือนกัน

นอกจากนี้ยังพบว่า ชุมชนมีการพัฒนาจิตสำนึกเกี่ยวกับชาติพันธุ์เพื่อเป็นเครื่องมือในการต่อสู้ตั้งเช่นชนเผ่าจราย ซึ่งจัดเป็นกลุ่มที่มีบทบาทเด่นกลุ่มหนึ่งของขบวนการ ได้นำเอาประวัติศาสตร์มาเป็นเครื่องมือสร้างจิตสำนึกให้กลุ่มเข้าร่วมขบวนการ โดยการยกประวัติศาสตร์ของชาติพันธุ์ที่ว่าเป็กลุ่มที่มีความกล้าหาญ เด็ดเดี่ยว และได้ต่อสู้และต่อต้านผู้ปกครองที่เอารัดเอาเปรียบมาตลอด (โดยเฉพาะกับเวียดนาม) ด้วยเหตุนี้ ประวัติศาสตร์ดังกล่าวได้มีส่วนอย่างสำคัญในการดึงชาวจรายในชุมชนต่าง ๆ เข้าร่วมขบวนการ (สัมภาษณ์นาย Rua Chom Taveng ชาวจราย บ้าน O Kob ตำบล Malic อำเภอ Andong Meas ซึ่งเป็นแกนนำระดับตำบลของ SPN)

เนื่องจากสิ่งที่ขบวนการกำลังต่อรองหรือต่อต้านอยู่นั้น เป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ทางอำนาจที่ซับซ้อนฉะนั้นการดำรงอยู่ของตัวตนของชุมชนจำเป็ที่จะต้องแสวงหาพลังอำนาจจากแนวร่วมทั้งในระดับท้องถิ่น ชาติและนานาชาติ เพื่อยืนยันความมื่ออยู่ของชุมชนท้องถิ่น และความเป็นชาติพันธุ์ ซึ่งเท่ากับสิทธิธรรมชาติและศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ของชนพื้นเมืองต้องได้รับการยอมรับโดยผู้อื่น ฉะนั้นขบวนการ SPN ในฐานะที่เป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม จึงได้อาศัยรูปแบบการเคลื่อนไหวที่หลากหลายเพื่อสร้างและเปิดพื้นที่ทางสังคมการเมืองให้ตัวตนของชุมชนท้องถิ่นและความเป็นชาติพันธุ์มีอำนาจต่อรองมากขึ้น เพื่อที่จะปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมให้มีการยอมรับ เคารพ และปฏิบัติต่อกันอย่างเสมอภาค โดยการเคลื่อนไหวเชิงนโยบาย ผ่านการสร้างเครือข่ายระดับชาติและนานาชาติดังจะพบว่าขบวนการได้จัดทำจดหมายเปิดผนึกถึงสมเด็จพระนเรนเมื่อวันที 5 พฤษภาคม ค.ศ.2005 เสนอผลกระทบของเขื่อนที่เกิดขึ้น พร้อมทั้งเสนอ

ข้อเรียกร้อง 7 ข้อด้วยกัน โดยเฉพาะการฟื้นฟูแม่น้ำเซซาน การฟื้นฟูวิถีชีวิตชุมชน การหยุดโครงการสร้างเขื่อน การขอให้มีการชดเชย การให้มีการศึกษาเพื่อประเมินผลกระทบ ทั้งก่อนสร้าง ระหว่างสร้างและหลังสร้างเขื่อน รวมทั้งการเปิดให้มีส่วนร่วมของสาธารณะก่อนการจัดทำโครงการขนาดใหญ่ ทั้งนี้โดยมีกลุ่มองค์กรระหว่างประเทศ โดยเฉพาะองค์กรที่ทำงานด้านสิทธิมนุษยชน และสิ่งแวดล้อม อาทิ Oxfam America, International Rivers Network (IRN) และ Southeast Asia Rivers Network (SEARIN) เป็นต้น ร่วมเป็นพันธมิตรในการขับเคลื่อนขบวนการทำให้การเคลื่อนไหวของขบวนการมีพลังมากขึ้น

บทสรุป

การเคลื่อนไหวของชนพื้นเมืองในจังหวัดรัตนคีรีในรูปของ “เครือข่ายชุมชนพิทักษ์แม่น้ำเซซาน” (The Se San River Protection Community Network – SPN) นั้น สัมพันธ์กับการบริบทของการพัฒนาที่เกิดขึ้นในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง ที่เน้นการพัฒนาทางด้านเศรษฐกิจตามแนวทางทุนนิยมเป็นสำคัญโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติเป็นฐานในการพัฒนา ทำให้ชุมชนท้องถิ่น ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนพื้นเมืองที่พึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตประสพความเดือดร้อนเป็นการแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติโดยรัฐที่ผสมประโยชน์กับทุนข้ามชาติและองค์กรระหว่างประเทศ เพื่อเปิดทางให้กลไกตลาดและระบบเศรษฐกิจเสรีใช้และทำลายทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างเต็มที่ ผลที่เกิดขึ้นแม้ว่าอัตราการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาคจะเพิ่มขึ้น แต่ระบบนิเวศก็ถูกทำลายมากขึ้น อีกทั้งชนพื้นเมืองต่างก็ตกอยู่ในภาวะความเป็นชายขอบมากขึ้นเรื่อยๆ

นอกจากนี้ การเป็นประเทศที่พึ่งพิงจากภาวะสงครามและการเป็นประเทศที่ระบบการปกครองยังไม่เปิดโอกาสทางการเมืองให้ภาคประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมมากนัก ก็ทำให้นโยบายการพัฒนาของประเทศไร้ซึ่งการตรวจสอบ นักการเมืองก็ไม่อาจจะเป็นที่พึ่งของประชาชนได้อย่างเต็มที่ อันเป็นการเปิดช่องให้เกิดการแสวงหาประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติอย่างไร้ขีดจำกัด แต่ท่ามกลางสถานะที่

ไว้ความหวังจากสถาบันการเมือง การก่อตัวขึ้นของเครือข่ายชุมชนพิทักษ์แม่น้ำ
เซซาน ที่รวมเอากลุ่มบุคคลหลากหลายที่ส่วนใหญ่เป็นชนพื้นเมือง และองค์กร
พัฒนาภาคเอกชน เพื่อผนึกกำลังกันเรียกร้องให้ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยเฉพาะรัฐบาลทั้ง
สองประเทศ รวมทั้งองค์กรการเงินระหว่างประเทศที่สนับสนุนเงินทุนสร้างเขื่อน
ยาหลีฟอล ดำเนินการแก้ไขปัญหาและผลกระทบที่เกิดขึ้น รวมทั้งผลักดันเชิง
นโยบายในเรื่องการให้ความสำคัญกับระบบการจัดการทรัพยากรโดยชุมชนท้องถิ่น
นับเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ซึ่งสามารถพบเห็นได้ในอนุภูมิภาค
ลุ่มน้ำโขงแห่งนี้ อันเป็นการเคลื่อนไหวที่มีใ้การต่อสู้เพื่อช่วงชิงอำนาจอธิรัฐ ดังเช่น
ขบวนการเคลื่อนไหวในรูปแบบเก่า หากแต่เป็นการต่อสู้เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคม
แก่ตนเอง โดยอาศัยการเคลื่อนไหวในหลากหลายรูปแบบดังกล่าวไปแล้ว เพื่อมุ่ง
ที่จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างชนชั้นผู้ปกครองกับ
ผู้อยู่ใต้การปกครองในท้ายที่สุด

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กิตติพร ใบบุญ. 2538. ความจริงในเรื่องเขื่อน: บทศึกษาการปฏิบัติการทาง
วาทกรรมในสังคมไทย ตั้งแต่ พ.ศ. 2490-2537. วิทยานิพนธ์
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร สาขาวิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์.
- เครือข่ายเฝ้าระวังแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (RWESA) และ
เครือข่ายแม่น้ำเอเซียตะวันออกเฉียงใต้ (SEARIN). 2546. คู่มือประชาชน
เกี่ยวกับการพัฒนา: กรอบคิดใหม่ในการตัดสินใจโครงการขนาดใหญ่.
กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- จามะรี เชียงทอง. 2546. การเมืองเรื่องชาติพันธุ์ วัฒนธรรม และความรู้พื้น
ถิ่นในไทย เวียดนาม และลาว. เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทาง
มานุษยวิทยา ครั้งที่ 2 เรื่องชาติและชาติพันธุ์ วันที่ 26-28 มีนาคม 2546
จัดโดยศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

ชัยวัฒน์ สถาอานันท์. 2534. “หน่วยที่ 3 ความรุนแรง” ใน เอกสารการสอนชุด
วิชาสันติศึกษา. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยอัสสัมชัญ.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. 2545. **ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่**.
 กรุงเทพฯ : วิชาษา.

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. 2543. **วิถีชีวิต วิถีสุข ขบวนการประชาชนร่วมสมัย**. เชียงใหม่
 : ซิลค์เวอร์มบุคส์.

มูลนิธิฟื้นฟูชีวิตและธรรมชาติ. 2547. **น้ำของใคร โดยใคร เพื่อใคร?**. เอกสาร
 วิชาการประกอบงานเสวนาโครงการประชุมเชิงปฏิบัติการเครือข่ายประชา
 สังคมเพื่อติดตามนโยบายการจัดการน้ำ “Water Forum” ครั้งที่ 1 วันที่
 19-20 ตุลาคม 2547 ณ โรงแรม Siam Beverly กรุงเทพมหานคร.

ยศ สันตสมบัติ. 2547. **นิเวศวิทยาชาติพันธุ์ทรัพยากรชีวภาพ และสิทธิชุมชน**.
 กรุงเทพฯ : โครงการพัฒนาองค์ความรู้และศึกษานโยบายการจัดการ
 ทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (BRT).

อะภัย วานิชประดิษฐ์. 2546. **พลวัตของความรู้ท้องถิ่นในฐานะปฏิบัติการ
 ของการอ้างสิทธิเหนือทรัพยากรบนที่สูง : กรณีศึกษาชุมชนม้งบ้าน
 แม่สาใหม่ อำเภอแม่ริม จังหวัดเชียงใหม่**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตร
 มหาบัณฑิต (การพัฒนาสังคม) มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

อาทิตย์ ธาราคำ. 2547. “หากเรารวมใจกันไหลบ่า เราจะแข็งแกร่งมหาหิน:
 อีกก้าวของขบวนการผู้เดือดร้อนจากเขื่อนทั่วโลก ณ ริมฝั่งแม่มูน” ใน
ฟ้าเดียวกัน 2, 1 (มกราคม-มีนาคม) : 26-35.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2543. “สิทธิ” ใน คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและ
 มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **แนวความคิด
 พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม**. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2543. “อำนาจ” ใน คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและ
 มานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **แนวความคิด
 พื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม**. เชียงใหม่ : นพบุรีการพิมพ์.

ภาษาอังกฤษ

Australian Mekong Resource Centre. 2002. “Hydropower Development in the Se San Watershed” in http://www.caa.org.au/campaigns/adb/fact_sheets/se_san.html#proposed

Lerner, Michael A. 2003. **Dangerous Waters: Violations of International Law and Hydropower Development along the Sesan River.** An Oxfam America Report.

Joakim, Ojendal., Vikrom Mathur and Mak Sithirith. 2002. **Environmental Governance in the Mekong: Hydropower Site Selection Processes in the Se San and Sre Pok Basins.** Sweden : Stockholm Environment Institute.

Hirsh, Philip and Andrew Wyatt. 2004. “Negotiating local livelihoods: Scales of conflict in the Se San River Basin” Asia Pacific Viewpoint 45, 1 (April) : 54.

Sieng Sotham. 2004. **Small-scale gold mining in Cambodia: A Situation Assessment.** Phnom Penh : Oxfam America.

The Centre for Natural Resources and Environmental Studies, Vietnam National University. 2001. **Study into the Impact of the Yali Falls Dam on Resettled and Downstream Communities.**

The Sesan Project. 2000. “Damming the Sesan River” Leaflet Watershed 6, 1 (July–October) : 13–14.